

Zakościelna, Anna / Wiśniewski, Tadeusz

Sprawozdanie z badań ratowniczych na wielokulturowym stan. 17 w Tominach, pow. opatowski

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 25-36

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Zakościelna, Tadeusz Wiśniewski

Sprawozdanie z badań ratowniczych na wielokulturowym stan. 17 w Tominach, pow. opatowski

Wielokulturowe stanowisko 17 w Tominach położone jest na północnym przedpolu Wyżyny Sandomierskiej, w odległości około 300 m od krawędzi pokrywy lessowej. Zajmuje obszar łagodnego wyniesienia o wysokościach 188,2-190,4 m n.p.m., położonego między dwoma niewielkimi ciekami znajdującymi się od N i S (ryc. 1). Pokryte jest glebami brunatnymi wytworzonymi na piaskach fluwiogłacjalnych (w strefie kulminacji i w części wschodniej) i glinach zwałowych zlodowacenia środkowopolskiego (w części zachodniej). W powstawaniu pokrywy glebowej miały udział również frakcje lessowe.

Stanowisko odkryte zostało w 1998 r. w czasie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP); (obszar 86-73, nr 17/249). Na powierzchni ok. 1 ha zarejestrowano wówczas niezbyt liczne materiały wielokulturowe z przewagą fragmentów ceramiki kultury mierzanowickiej. W związku z planowaną obwodnicą miasta Ożarów, która przecina stanowisko w partii centralnej ze wschodu na zachód, na długości około 230 m i szerokości 30, a od strony wschodniej 45 m, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad zleciła wykonanie przedinwestycyjnych badań rozpoznawczych (powierzchniowych i sondażowych¹), a następnie ratowniczych badań szerokopłaszczyznowych².

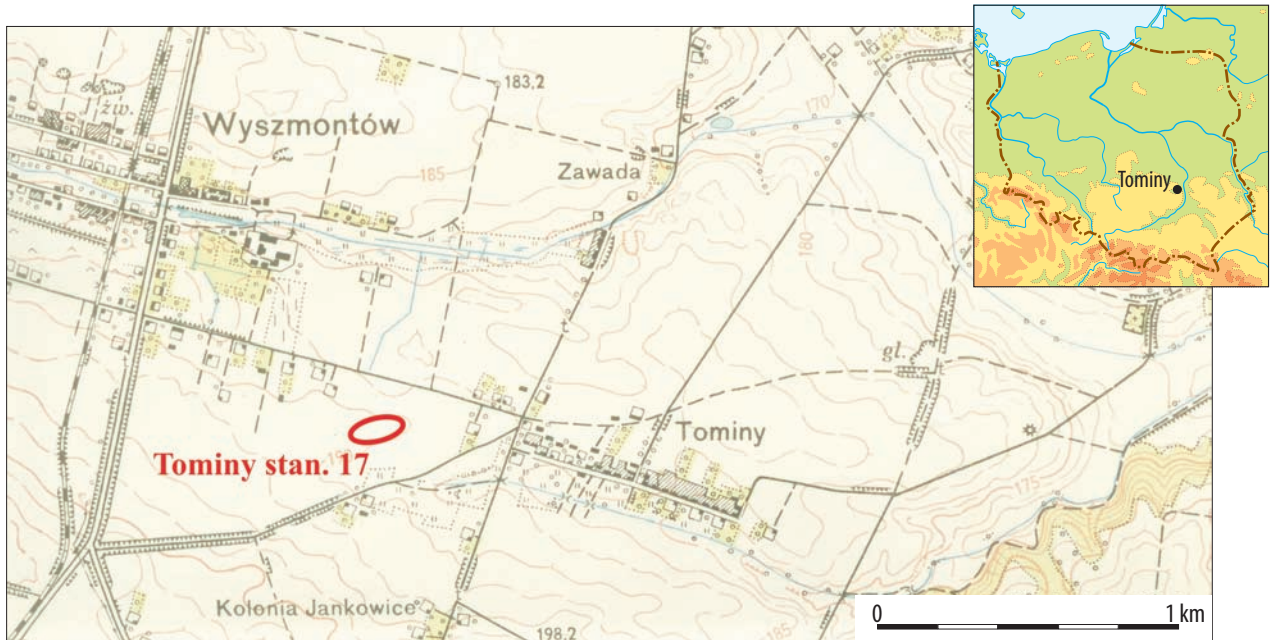
Objęte sprawozdaniem badania wykopaliskowe przeprowadzono w przecinającym stanowisko pasie

rozgraniczenia obwodnicy na łącznej powierzchni 76,92 ara, w terminie od 31 VIII do 15 XI 2005 r. Założony na obszarze badawczym układ siatki arowej, nawiązany do państwowej sieci geodezyjnej, oznaczony został w systemie słupów (duże litery) i pasów (cyfry arabskie (ryc. 2). Stanowisko odhumusowane zostało w większości mechanicznie z wyjątkiem rejonów intensywnego występowania materiałów na powierzchni (ary A-D/13-14), gdzie spychacz usunął ok. 10 cm warstwę oraniny, resztę eksplorowano ręcznie. W obrębie przestrzeni badawczej zanotowano zróżnicowaną stratyfikację warstw naturalnych. Na kulminacji wyniesienia (ary w słupach 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 i częściowo 16, 17) bezpośrednio pod humusem zalegały piaski fluwiogłacjalne i gliny zwałowe. Podobna sytuacja dotyczyła stoku wschodniego, z tą różnicą, iż od arów A 015, A 15 do A 0 – F 21 utwory te przykryte były pylastą beżowo-żółtą warstwą deluwalną, której miąższość rosła wraz ze spadkiem terenu. Nieco bardziej skomplikowaną sytuację zarejestrowano na stoku zachodnim, gdzie w arach A-D 02 – A-D 2 pod współczesnym humusem występowała ok. 30-60 cm miąższości warstwa niwelacyjna, związana z zasypaniem naturalnej niecki w czasie melioracji terenu w połowie lat 70. XX w. Pod nią znajdowała się warstwa deluwalna, która osiągała miejscami miąższość przekraczającą 80 cm. W arach A-B 2,3 przykrywała ona rozległy kras kopalny (?), pod którym znajdowały się kliny mrozowe.

Warstwa deluwalna na całym obszarze swojego zasięgu zawierała materiały zabytkowe. Ich szczególne nasycenie zarejestrowano w arach A-D 6-5, w których – poniżej tej warstwy – zarejestrowano koncentrację kilkudziesięciu obiektów archeologicznych o zróżnicowanej funkcji i przynależności kulturowo-chronologicznej.

¹ Rozpoznawczy etap badań przeprowadzili Józef Bednarczyk i Aleksandra Sujecka (2004).

² Te ostatnie przeprowadzone zostały na podstawie umowy nr 2/4000/2005 z dnia 23 VIII 2005 r., zawartej pomiędzy Muzeum Przyrody i Techniki *Ekomuzeum* im. Jana Pazdura w Starachowicach (zamawiający) a Fundacją Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (wykonawca), przez zespół Instytutu Archeologii UMCS pod kierunkiem autorów sprawozdania, przy współpracy mgr mgr Marcina Szeligi, Moniki Kęпки i Tomasza Klisza.

Ryc. 1. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Lokalizacja stanowiska (fragment mapy: Powiat Opatów. Województwo kieleckie, skala 1 : 25 000. Wydawca – Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1961). Opracował T. Wiśniewski, M. Juran.

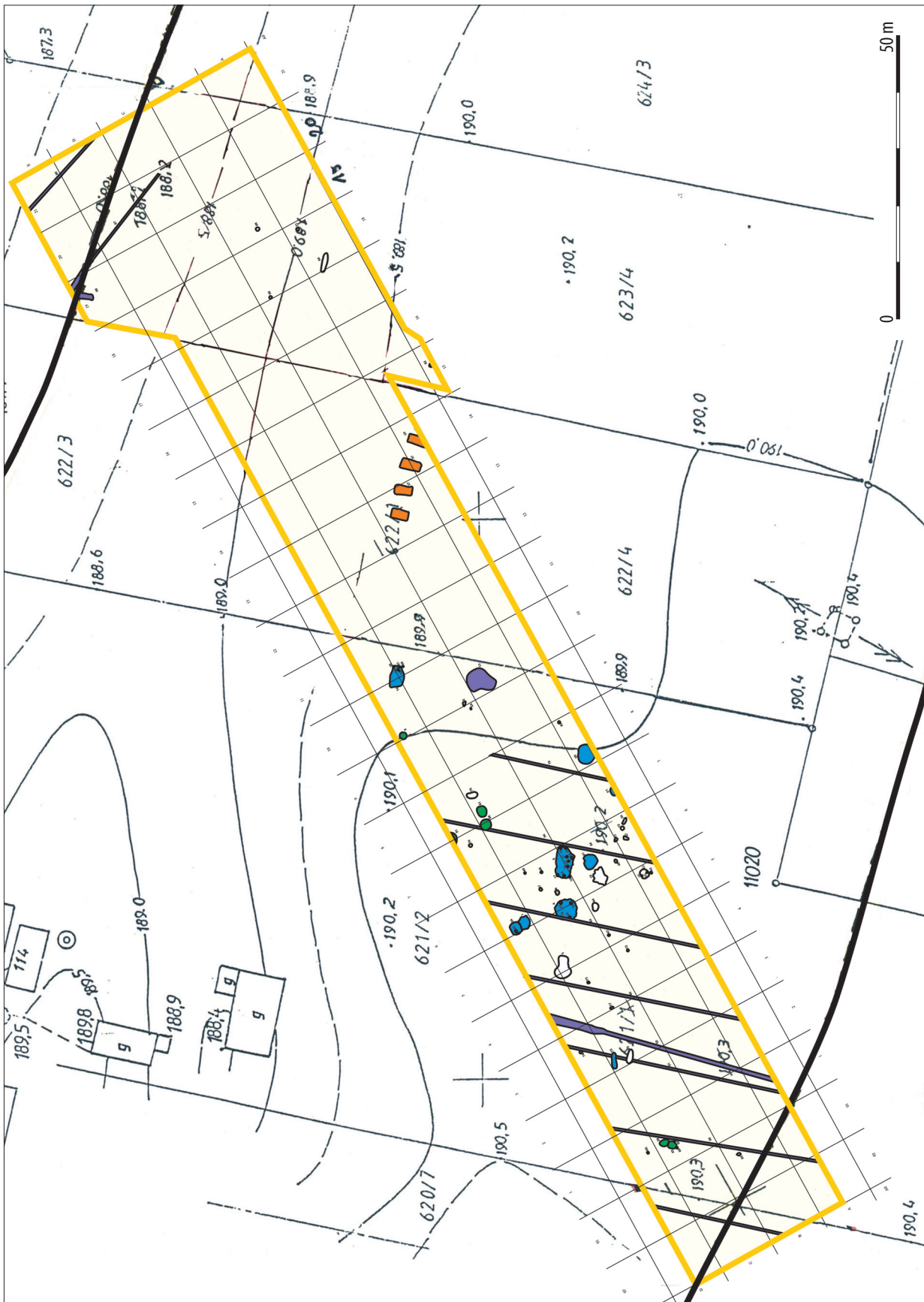
Fig. 1. Tominy, Opatów district, site 17. Location of the site. (fragment of a map: Opatów district. Kielce voivodship, scale of 1 : 25 000. Publisher – Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1961). Edited by T. Wiśniewski, M. Juran.

Pozyskane materiały, pochodzące w znacznej mierze z warstwy ornej i podglebia, świadczą, iż stanowisko zasiedlane było kilkakrotnie, począwszy od neolitu po wczesne średniowiecze. Odkryto 84 obiekty archeologiczne, które koncentrowały się w partii zachodniej, na stoku północno-zachodnim i na zachodniej części kulminacji, w większości w obrębie arów A-D5, 6 oraz A7, 8 i C-D7, 8 (ryc. 3). Cała północno-wschodnia partia zbadanego obszaru pozbawiona była obiektów archeologicznych (ryc. 2).

Najstarszą fazę osadniczą dokumentują materiały kultury malickiej. Jest to nieliczny zbiór znacznie rozdrobnionych fragmentów ceramiki o wyrazistych cechach technologicznych tej kultury, z nieznanym udziałem elementów charakterystycznych w postaci różkowatych uch amfor i karbowanych załomów brzuśców, które nie dają jednak podstaw dla określenia chronologii względnej w ramach periodyzacji wewnętrznej tej jednostki kulturowej. Z fazą tą koresponduje część materiałów krzemienianych z surowca świeciechowskiego, czekoladowego i jurajskiego (pojedyncze), który odpowiada cechom morfometrycznym i stylistycznym młodszych formacji naddunajskich. Materiały te zarejestrowane zostały głównie w humusie i deluwium oraz na złożu wtórnym w obiektach młodszych. Z kulturą malicką nie można powiązać żadnego z odkrytych na stanowisku obiektów.

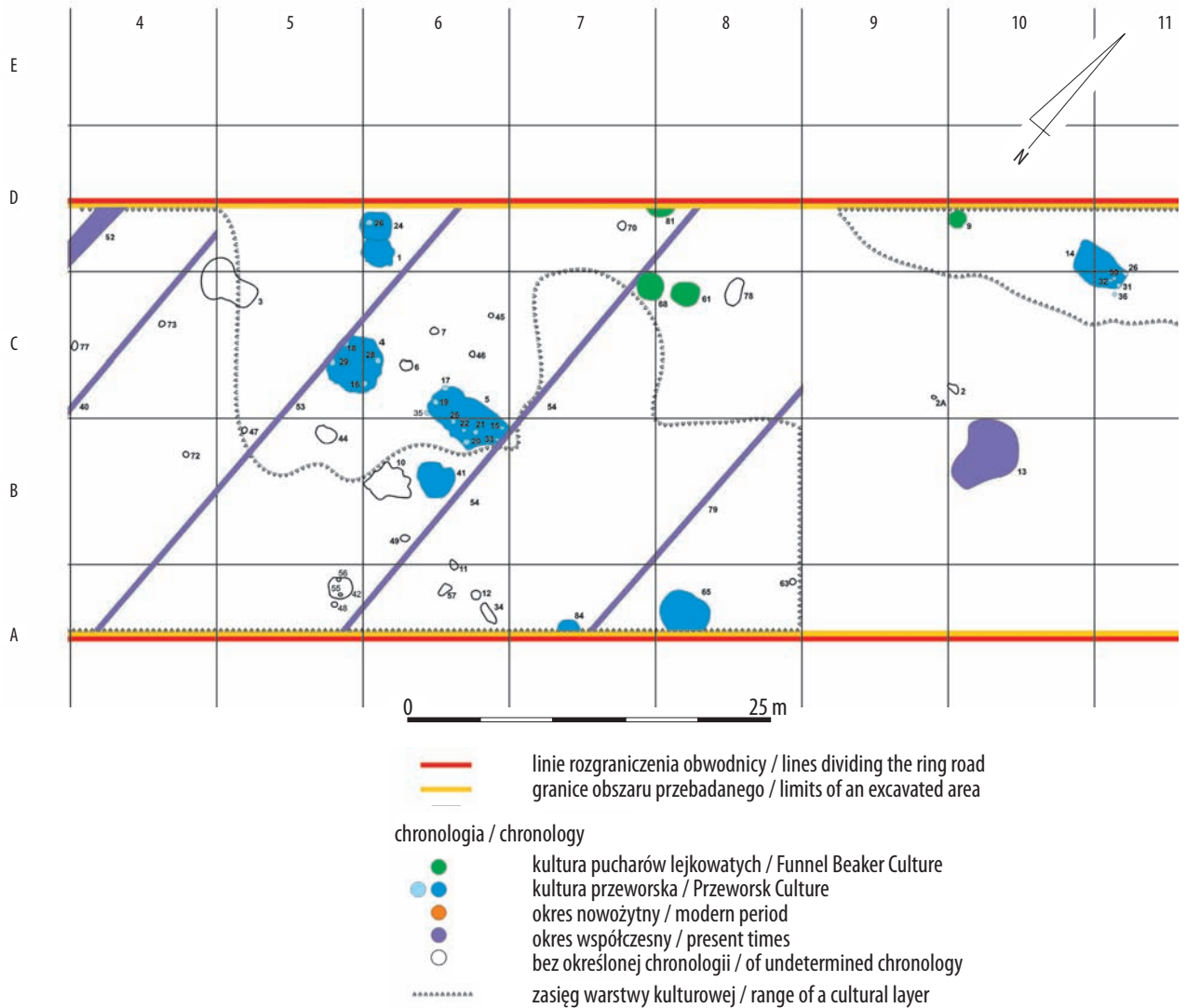
Druga faza osadnicza związana jest z osadą kultury pucharów lejkowatych. Reprezentują ją nieliczne materiały ceramiczne i krzemienne z warstwy ornej i deluwium, oraz obiekty 9, 61, 68, 81, tworzące niewielką koncentrację w centralnej części badanego obszaru (ryc. 3). Z dużym prawdopodobieństwem z fazą tą łączyć się mogą również obiekty 39, 43 i 74, zlokalizowane w części południowo-zachodniej (ryc. 2). W większości były to płytkie jamy gospodarcze o wypełniskach jednolitych i bardzo ubogich w materiał zabytkowy. Nieliczne diagnostyczne fragmenty ceramiki z obiektów i warstwy (m.in. wylewy zdobione ornamentem stempelkowym – ryc. 4A, kolankowate ucha) umieszczają epizod osadniczy w Tominach stan. 17 w klasycznych zespołach grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych (por. m.in. J. Kruk, S. Milisauskas 1990, fig. 5: 10; 6: 11; 7: 9; 15: 9, 15; Z. Podkowińska [1952], tabl. XXII: 3).

Faza osadnicza związana z epoką brązu zaznacza się na stanowisku niewielką ilością materiałów ceramicznych o cechach wytwórczych kultury łużyckiej pochodzących z warstwy ornej i deluwium. Również część materiałów krzemienianych reprezentujących tzw. krzemieniarnstwo schyłkowe, w tym półksiężycowaty sierp z surowca turońskiego oraz fragment formy bifacjalnej z surowca czekoladowego, mogą łączyć się z tym okresem. Nie zarejestrowano natomiast diagno-

Ryc. 2. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Plan sytuacyjny stanowiska z lokalizacją wykopu i odkrytych obiektów (fragment planu sytuacyjno-wysokościowego, skala 1 : 1000. Wykonawca – Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne. Kielce 1988). Opracował T. Wiśniewski.

Fig. 2. Tominy, Opatów district, site 17. Situational plan of the site with location of an archaeological trench and the discovered features (fragment of a hypsometric plan, scale 1 : 1000. Publisher – Okręgowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne. Kielce 1988. Edited by T. Wiśniewski.

Ryc. 3. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Fragment stanowiska z koncentracją obiektów archeologicznych. Opracował T. Wiśniewski.

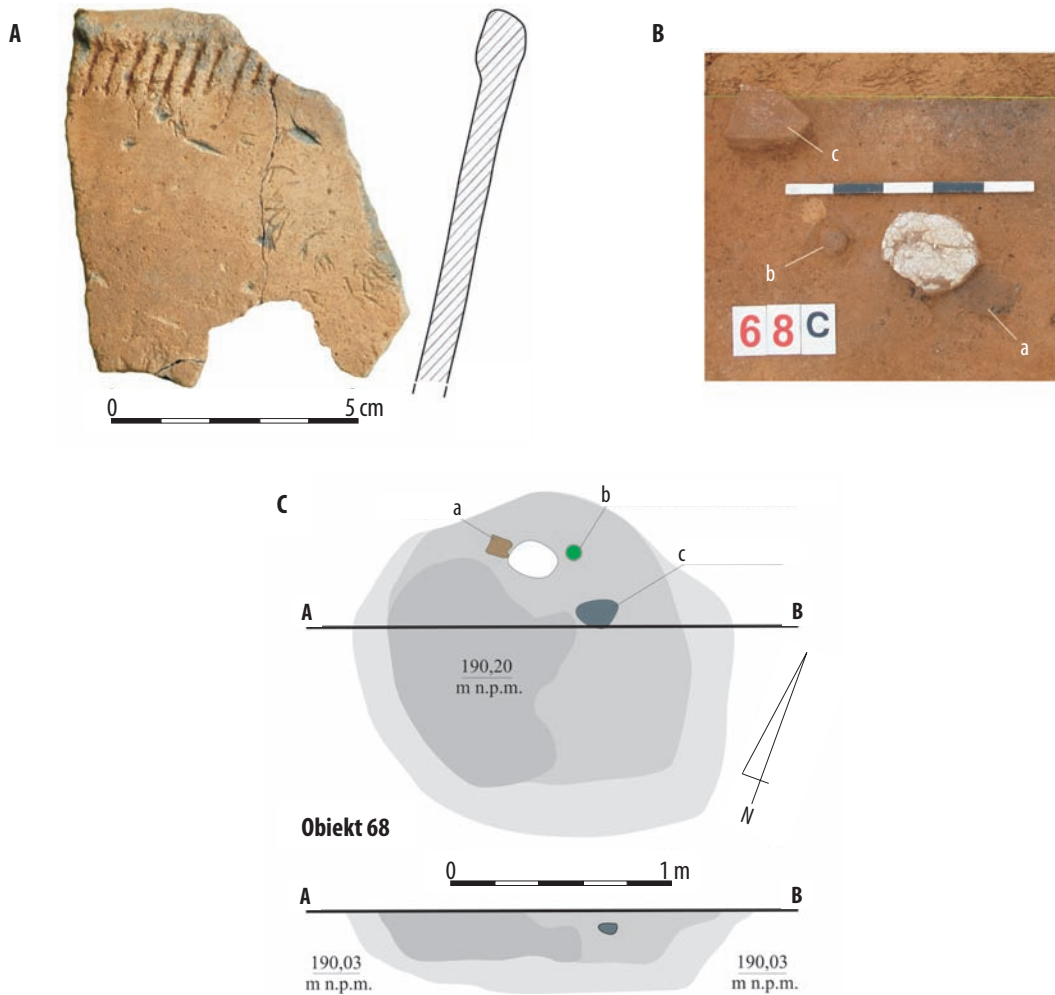
Fig. 3. Tominy, Opatów district, site 17. Fragment of the site with a concentration of archaeological features. Edited by T. Wiśniewski.

stycznych materiałów kultury mierzanowickiej, które identyfikowane były w zbiorze z badań AZP.

Najbardziej intensywnie manifestuje się na stanowisku faza zasiedlenia związana z kulturą przeworską, z którą powiązano 9 obiektów o zróżnicowanym charakterze funkcjonalnym, tworzących koncentrację w południowo-zachodniej partii zbadanego obszaru (ryc. 2, 3). Zachowały się pozostałości zabudowy z tego okresu w postaci trzech obiektów półziemiankowych (4, 5, 14), o wymiarach od około 2,5 x 4,0 do 2,0 x 5,0 m, z zadaszeniami wspartymi na konstrukcji słupowej. Obiekt 4 (zbliżony do kwadratu w planie i prostokątny w przekroju) miał konstrukcję dachu wspartą na czterech słupach (12, 16, 18, 29) rozlokowanych w narożnikach (ryc. 5). W przypadku prostokątnej półziemianki 14 zastosowano zadaszenie typu

szalaszowego, wsparte od strony wejścia (wschód) na trzech słupach (26, 31, 36), z których środkowy (31) stabilizowany był dodatkowo dwoma skośnie wbitymi słupami (30, 32) od strony wnętrza obiektu (ryc. 8). Pozostałości bardziej skomplikowanej konstrukcji dachu, związanej prawdopodobnie z naprawami, zarejestrowano w przypadku obiektu 5, w którego wnętrzu znajdowały się ślady po 9 słupach (ryc. 7). Zapewne w jakimś związku funkcjonalnym z półziemiankami 4 i 5 pozostawały, zarejestrowane w ich pobliżu, doły postępowe 6, 7, 45, 46 (ryc. 3).

Z kulturą przeworską powiązane są jamy gospodarcze koliste w planie i nieckowate w przekroju (1, 24, 41, 65, 75, 84), poza obiektami 41 i 65, niezbyt obszerne i zachowane w miąższości od 15 do 65-75 cm. Charakter ich wypełniak (jednolite lub nieznacznie

Ryc. 4. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Obiekt 68 – jama gospodarcza kultury pucharów lejkowatych. Oznaczenia: a – ceramika; b – tłuczek/rozcieracz krzemienisty; c – płyta szlifierska. Opracował T. Wiśniewski.

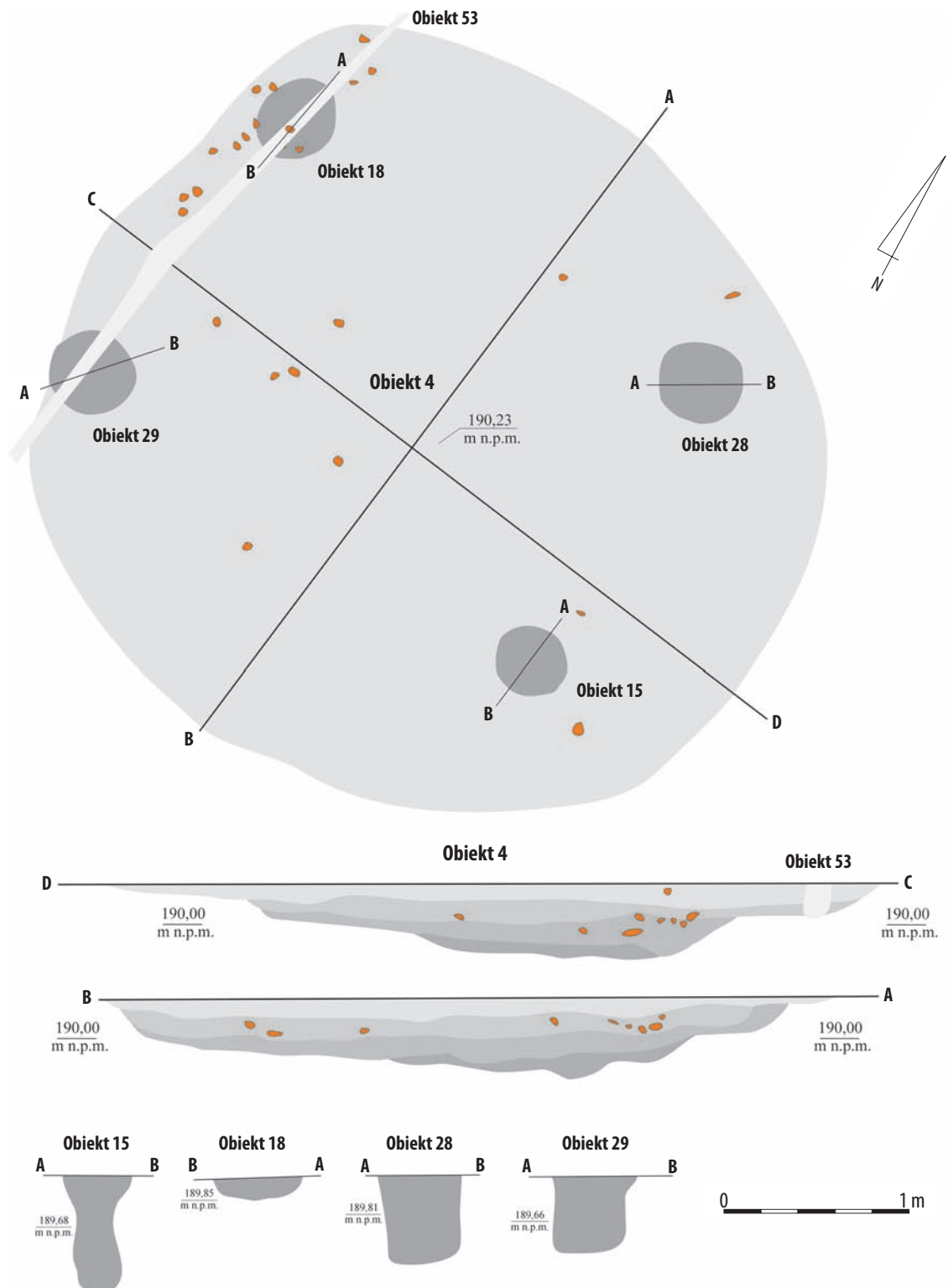
Fig. 4. Tominy, Opatów district, site 17. Feature 68 – domestic pit of the Funnel Beaker Culture. Legend: a – pottery; b – flint hammer/grinder; c – polishing plate. Edited by T. Wiśniewski.

stratyfikowane) wskazuje na krótkotrwałe i niezbyt intensywne użytkowanie. Tylko jama 65, najgłębsza (ryc. 9), zawierała w wypełniku stosunkowo liczny materiał zabytkowy, głównie ceramiczny oraz żelazną ostrogę (ryc. 10).

Chronologię osady kultury przeworskiej dość precyzyjnie określają przede wszystkim nieliczne zabytki metalowe. Znajdioną luźno brązową fibulę z grzebykiem na główce (A 128, grupa V) odnieść można do etapu B2/C1-C1a okresu rzymskiego (por. K. Godłowski 1970, s. 15-17), natomiast ostrogę kabłąkową z obiektu 65 (grupa VII Kazimierza Godłowskiego (1977: 90), typ G1 Jerzego Ginalskiego (1991) datować na koniec fazy C1a – początek C2 (ryc. 10: 1). W zespole ceramicznym walor chronologiczny posiada przede wszystkim obecność toczonych na kole

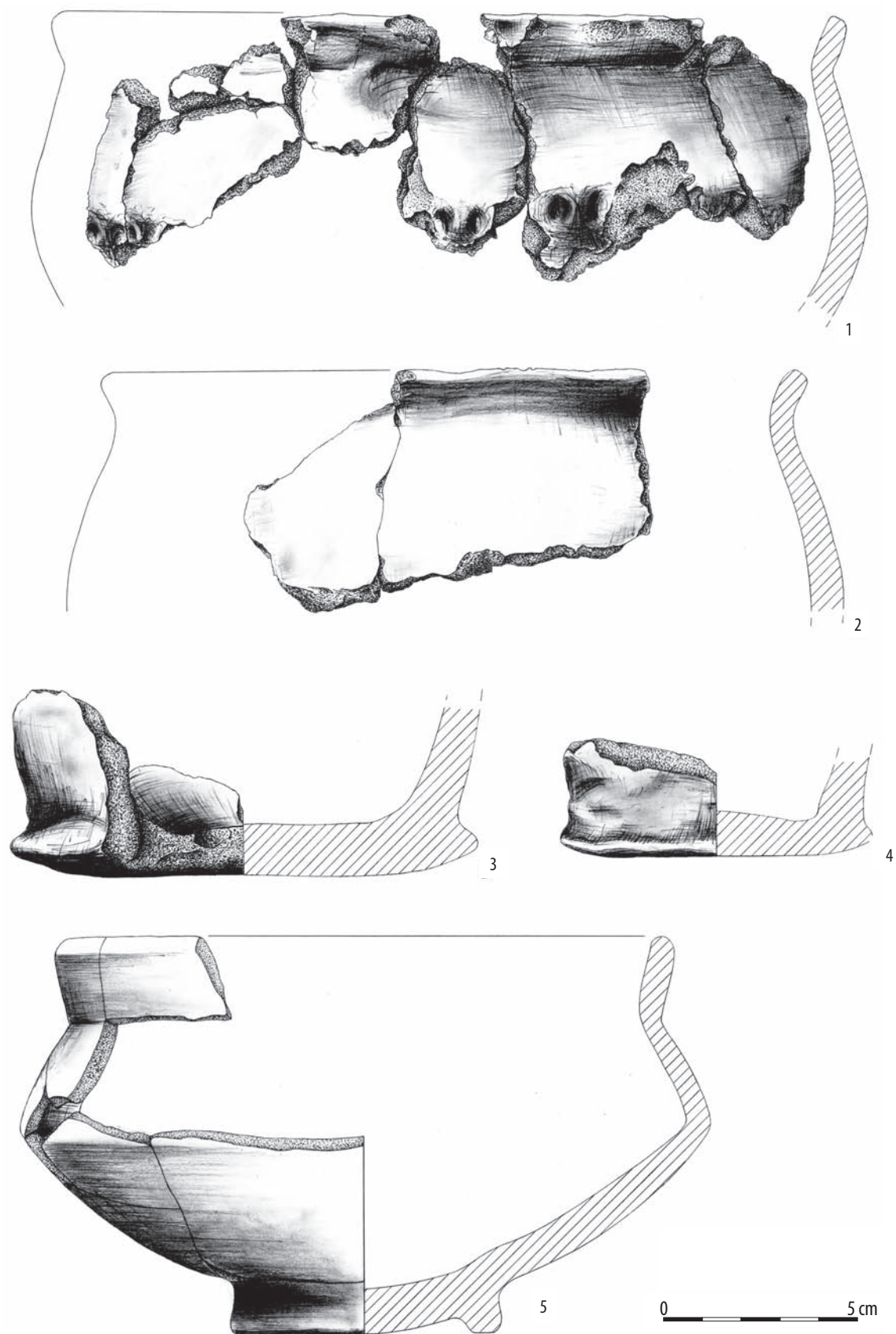
naczyń o nawiązaniach dackich (fragmenty pucharka z obiektu 41, naczynie o proporcjach wazy z obiektu 4 – ryc. 6: 5). Ścisłą analogię do tego ostatniego egzemplarza odnajdujemy w naczyniu z grobu 1 w Lisowie, pow. opatowski (S. Buratyński 1973, ryc. 6: a), które Lubomira Tyszler (1999, s. 50), na podstawie współwystępowania w zespole naczynia *terra sigilata*, datuje na koniec fazy C1a – fazę C1b okresu rzymskiego. Chronologię osady można więc zamknąć w ramach faz B2-C1a/ – początek C2 okresu rzymskiego, tj. od drugiej połowy II do początków III w. n.e.

Na całej przestrzeni stanowiska rozproszone były nieliczne i mało diagnostyczne fragmenty ceramiki, które na podstawie cech wytwórczych łączyć można z okresem wczesnośredniowiecznym i średniowiecznym.

Ryc. 5. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Obiekt 4 – chata kultury przeworskiej. Opracował T. Wiśniewski.

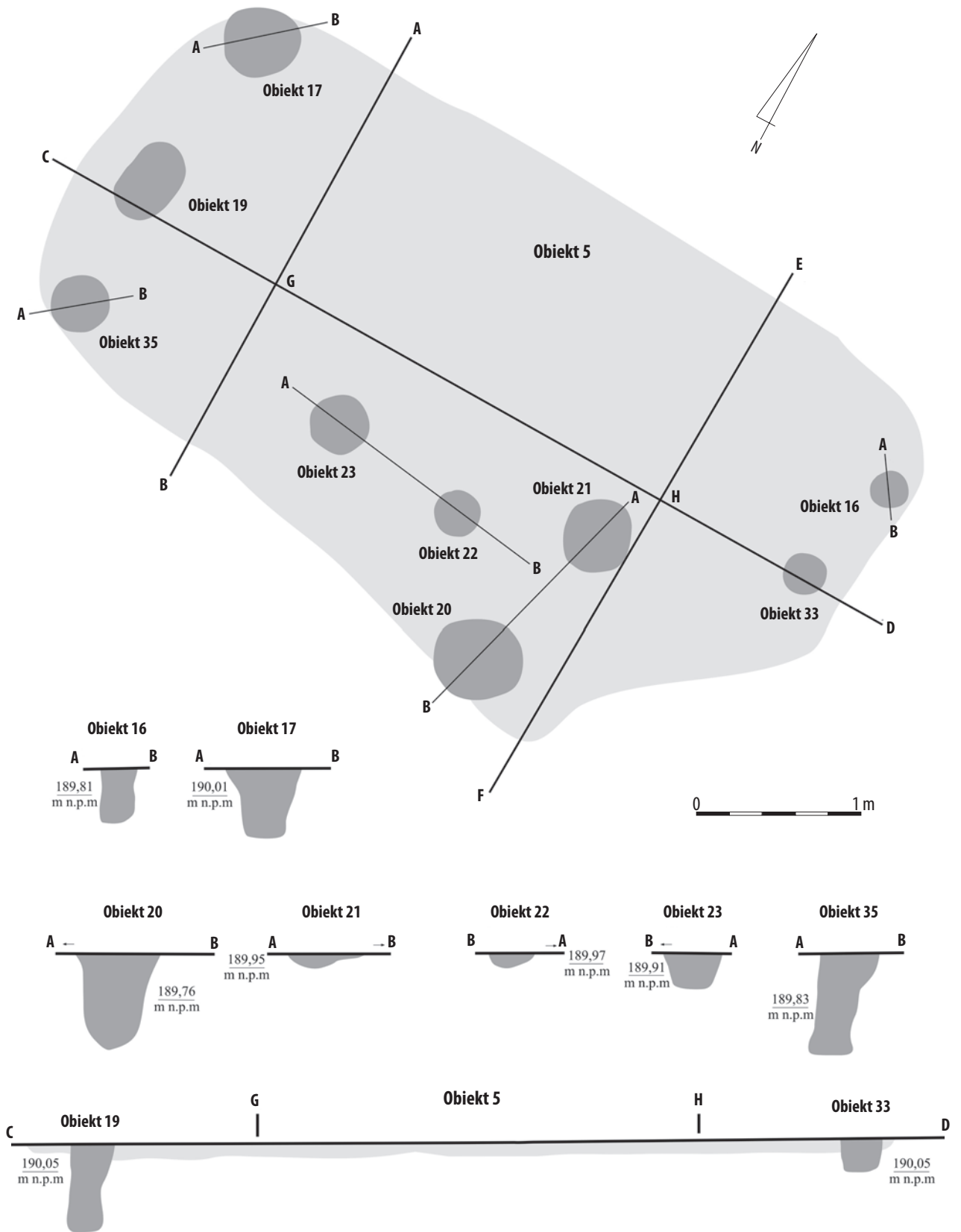
Fig. 5. Tominy, Opatów district, site 17. Feature 4 – hut of the Przeworsk Culture. Edited by T. Wiśniewski.

Ryc. 6. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Fragmenty naczyń z obiektu 4. Rys. B. Niezabitowska-Wiśniewska, T. Chmielewski.

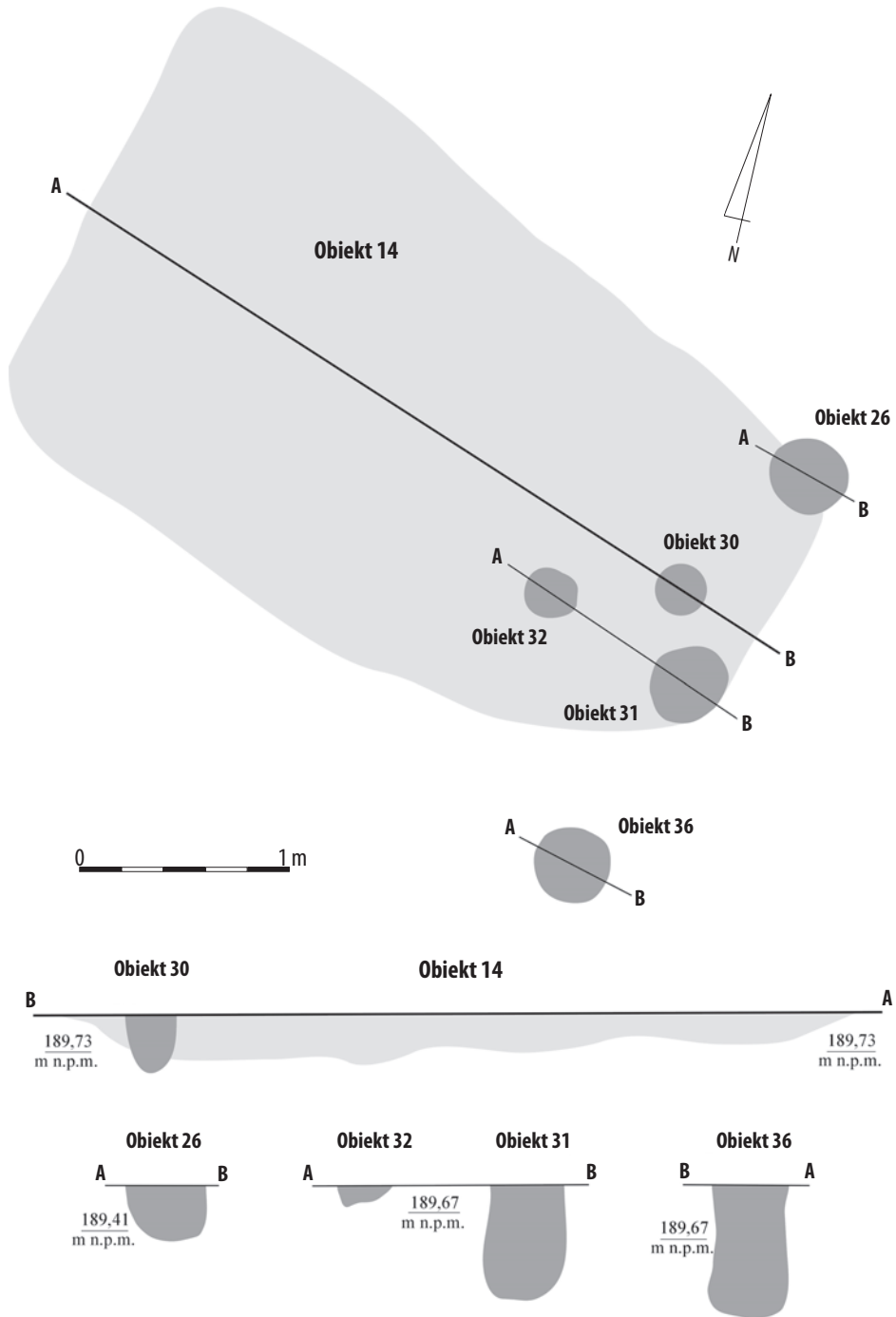
Fig. 6. Tominy, Opatów district, site 17. Potsherds from feature 4. Drawn by B. Niezabitowska-Wiśniewska, T. Chmielewski.

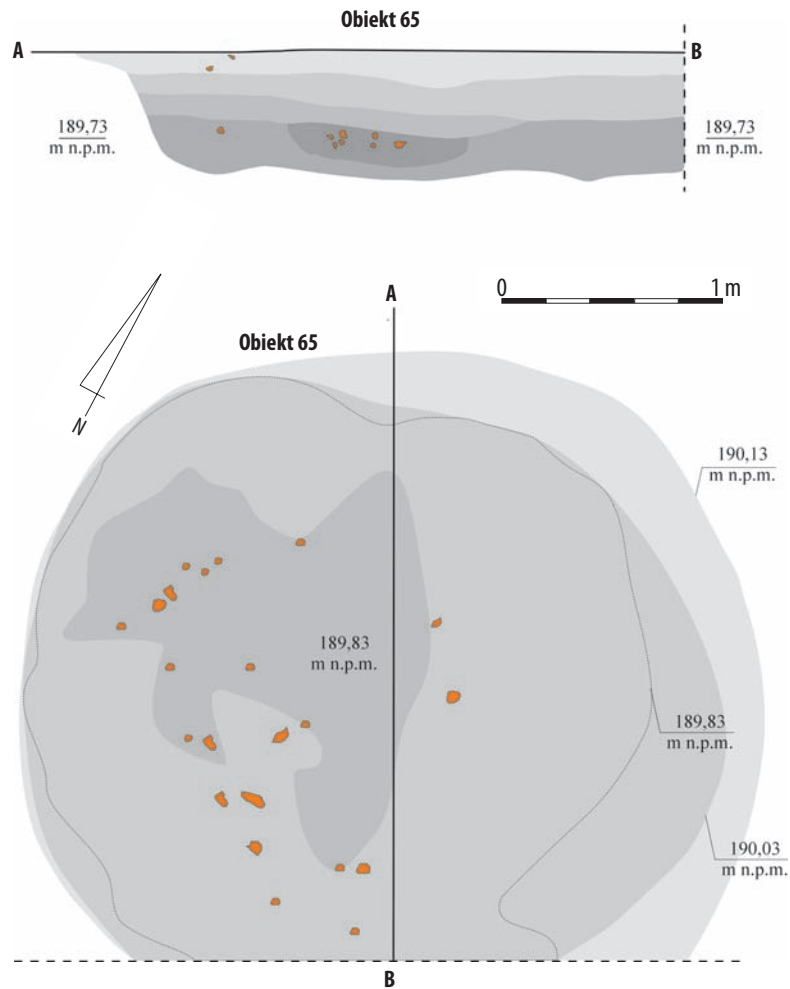
Ryc. 7. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Obiekt 5 – chata kultury przeworskiej. Opracował T. Wiśniewski.

Fig. 7. Tominy, Opatów district, site 17. Feature 5 – hut of the Przeworsk Culture. Edited by T. Wiśniewski.

Ryc. 8. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Obiekt 14 – chata kultury przeworskiej. Opracował T. Wiśniewski.

Fig. 8. Tominy, Opatów district, site 17. Feature 14 – hut of the Przeworsk Culture. Edited by T. Wiśniewski.

Ryc. 9. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Obiekt 65 – jama gospodarcza kultury przeworskiej. Opracował T. Wiśniewski.

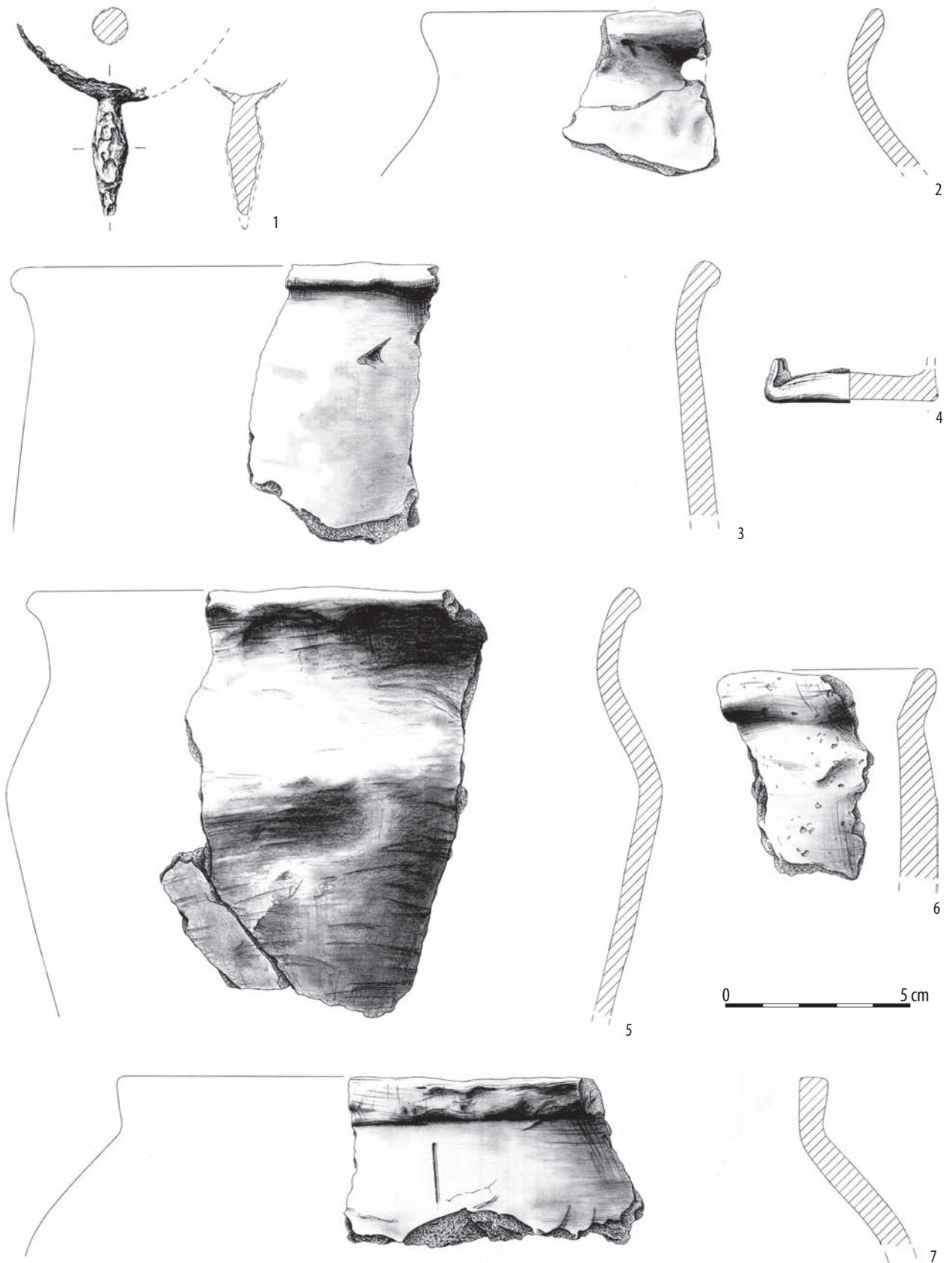
Fig. 9. Tominy, Opatów district, site 17. Feature 65 – domestic pit of the Przeworsk Culture. Edited by T. Wiśniewski.

Znaczna ilość wyróżnionych obiektów archeologicznych nie posiada atrybucji chronologiczno-kulturowej, bowiem dostarczyła pojedynczych, bardzo rozdrobnionych fragmentów ceramiki, bądź pozbawiona była jakichkolwiek materiałów zabytkowych.

Badania w Tominach stan. 17 odsłoniły fragment stanowiska, które ulokowane zostało na wydłużonym wyniesieniu o orientacji wschód-zachód. Układ odkrytych obiektów wskazuje, iż rozpoznano zachodnią granicę stanowiska, którego zasadnicza część znajduje się zapewne na kulminacji i wschodnim stoku tego wyniesienia (ryc. 2, 3). Charakter wypełnień obiektów (w większości jednolite) i niezbyt liczne w nich depozyty zabytków, zdaje się świadczyć, że w każdej z ujawnionych faz chronologicznych, osadnictwo było tu krótkotrwałe i niezbyt intensywne. Oczywi-

ście ocena ta dotyczy jedynie zbadanego fragmentu stanowiska.

Wartość poznawczą stanowiska wyznaczają przede wszystkim materiały i obiekty kultury przeworskiej, która na północnym przedpolu Wyżyny Sandomierskiej rozpoznana jest w stopniu niewielkim (Z. Woźniak 1994, s. 127). Wydaje się, iż w Tominach stan. 17 funkcjonowała w miarę stała osada tej kultury, której rozmiarów na podstawie przeprowadzonych badań i obserwacji powierzchniowych (zaznaczyć trzeba, iż te ostatnie prowadzone były w warunkach suchej jesieni) nie sposób ocenić. Z tego względu obszar kulminacji wyniesienia, dotyczący od południa do budowanej obwodnicy, objęty być powinien opieką konserwatorską, a w przypadku planowania tam jakichkolwiek inwestycji, ratowniczymi badaniami wykopaliskowymi.

Ryc. 10. Tominy, pow. opatowski, stan. 17. Ostroga żelazna i fragmenty naczyń z obiektu 65. Rys. B. Niezabitowska-Wiśniewska, T. Chmielewski.
 Fig. 10. Tominy, Opatów district, site 17. An iron spur and the potsherds from feature 65. Drawn by B. Niezabitowska-Wiśniewska, T. Chmielewski.

Literatura

- Bednarczyk Józef, Sujecka Aleksandra
2004 *Archeologiczne badania rozpoznawcze obwodnicy Ożarowa* (maszynopis przechowywany w delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu).
- Buratyński Stanisław
1973 *Zabytki z okresu wpływów rzymskich z Woli Pawłowskiej, pow. Lipsko i Lisowa, pow. Opatów*. Sprawozdania Archeologiczne 25, s. 183-192.
- Ginałski Jerzy
1991 *Ostrogi kabłąkowate kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*. Przegląd Archeologiczny 38, s. 53-84.
- Godłowski Kazimierz
1970 *The chronology of the Late Roman and Elary Migration Periods in Central Europe*. Kraków.
1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej z obszaru Górnego Śląska. Część I. Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne 2*, s. 255-382.
- Kruk Janusz, Milisauskas Sarunas
1990 *Radiocarbon dating of neolithic assemblages from Bronocice*. Przegląd Archeologiczny 37, s. 195-228.
- Podkowińska Zofia
[1952] *Prace wykopaliskowe na stanowisku „Gawroniec-Pałyga” w Ćmielowie w pow. opatowskim 1950 r.* Wiadomości Archeologiczne 18: 3-4 (1951-1952), s. 201-242.
- Tyszler Lubomira
1999 *Terra sigillata na ziemiach polskich. Część I*. Łódź.
- Woźniak Zenon
1994 *Wczesna faza kultury przeworskiej na Wyżynie Sandomierskiej*. W: *Kultura przeworska*, t. 1, red. J. Gurba, A. Kokowski. Lublin, s. 127-145. Lubelskie Materiały Archeologiczne 8.

Report on rescue excavations at a multicultural site 17 in Tominy, Opatów district

/summary/

The multicultural site 17 in Tominy is situated at the northern periphery of the Sandomierz Upland, some 300 m from the border of the loess layer. It covers the smooth promontory located between two small brooks (Fig. 1).

The excavations were carried out at the area of 76,92 ares, on a land strip intended for a ring road of Ożarów, which was cutting across the site.

The materials, which were mainly obtained from the humus and sub-humus layers, point to the fact that the site was inhabited a number of times, beginning from the Neolithic through to the Early Middle Ages. 84 features were discovered, which were concentrated in the western part, at a north-western slope and at the western side of the culmination – mostly within ares A-D5, 6; A7, 8; and C-D7, 8. The majority of the features do not contain chrono-cultural attributes. The entire north-eastern part of the excavated area was deprived of archaeological features (Fig. 2,3).

The oldest settlement phase is documented by materials from the Malice Culture. It is a sparse collection of small fragments of ceramics with clear technological features of this culture. The characteristic pieces of potsherds in the form of conical handles of amphorae and ribbed edges of the belly were not numerous. They do not allow us to determine the relative chronology within the internal periodization of that cultural unit.

The second phase is connected with a settlement of the Funnel Beaker Culture. It is represented by a few ceramic and flint materials coming from the humus and deluvium, but also by features 9, 61, 68, and 81, which formed a small concentration in the central part of the area under study (Fig. 3), and features 39, 43, and 74, which were located in the south-western part (Fig. 2). These were shallow domestic pits with a filling that did not contain a lot of archaeological material (Fig. 4).

The phase connected with the Bronze Age transpires from the small number of ceramic materials coming from the humus and deluvium and bearing features of the Lusatian Culture.

The most intensively manifested phase is that connected with the Przeworsk Culture, to which 9 features of varied functions were attributed. They formed a concentration in the south-western part of the area under study (Fig. 2, 3). Remnants of a construction were preserved in the form of three semi-subterranean features (nos. 4, 5, 14), in which the roofing were supported on a pole construction (Fig. 5, 7, 8). Also preserved were domestic pits which were circular in plan and synclinal in cross-section (nos. 1, 24, 41, 65, 75, 84). The character of their filling points to a short-term and not intensive usage. Only pit 65, the deepest (Fig. 9), contained relatively numerous archaeological materials, mainly ceramics and an iron spur (Fig. 10).

The chronology of the settlement of the Przeworsk Culture is quite precisely determined mostly by the metal artefacts. The stray finding in the form of a bronze fibula with a comb on the head (A 128, group V) can be attributed to stage B2/C1 – C1a of the Roman Period, while the arched spur from feature 65 can be dated to the end of phase C1a – the beginning of C2 (Fig. 10:1). In the ceramic assemblage, there are also items possessing a chronological value. Most of all, the vessels made on wheel from Dacia (fragments of a cup from feature 41, the vessel which has proportions of a vase from feature 4 – Fig. 6:5), which are dated to the end of phase C1a – and phase C1b of the Roman Period. The chronology of the settlement can thus be closed within phases B2 – C1a – the beginning of C2 of the Roman Period.

The entire site was sparsely scattered with fragments of ceramics, which can be connected with the Early Middle Ages.